

CSALÓDÁSOM A PSZICHOANALÍZISBEN!?

Bakó Tihamér

Megérintődésem

A krízis és a regresszió összefüggéseit keresve kezdtem el olvasni Ferenczi Sándor tanulmánykötetét.¹ A könyv olvasása közben azt éltem át, hogy valami megérintett, elért hozzám, túljutott a szakmai rétegeken, a személyes teremig hatolt. Ez a megérintődés egy belső történés elindítója lett.

Ezzel egy időben, mintegy elfedve, hogy e belső történésekre figyelni tudjak, azt a késztetést éreztem, meg kell hogy írjak egy cikket, melyben a pszichoanalízisben való csalódásomat és hitem visszaszerzésének történetét osztom meg az olvasóval. A késztetésemnek engedve, szinte azonnal hozzá is láttam a munkához.

Tanácsstalanságom

Mindezek közben az a sejtésem támadt, hogy az engem ilyen mélyen megérintett gondolatok, egy bennem zajló történethez, történelmemhez, esetleg saját analízisemhez kapcsolódnak, mintegy annak folytatásaként. Azt is be kellett látnom, hogy ez idő tájt mind ezeknek utánagondolni, az összefüggéseket felfedni, a történet kezdetét megismerni képtelen vagyok. Mintha valami távol tartani igyekezne engem ettől a megismeréstől.

Kíváncsiságom azonban nem hagyott nyugodni, a történet kezdetének megismerése felé terelt. Amikor azt láttam, ez kapcsolatos lehet akár a fogantatásommal, születésemmel, pályaválasztásommal, esetleg az analízisemben megélt élményeimmel, tanácstalan, értetlen lettem. Ez a nem értés kissé furcsa volt számomra, el is bátortalanított, de abban reménykedtem, ez az állapot nem maradhat tartósan így.

Jóllehet a történet kezdetéről nem tudtam magamnak számot adni, valami mégis arra ösztönzött, hogy a csalódásaimról írjak.

¹ Ferenczi Sándor 1982. *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Budapest: Magvető Kiadó.

Hitem az analízis mindenhatóságában

Asztmás gyermekkori (5–11 éves korom között) betegeskedéseim, majd törekeny egészségi állapotom (11–27 éves korom között) után, az analízis első évét követően hosszan tartó egészséges korszak következett az életemben, ami egészen 1993 tavaszáig (37 éves koromig) tartott. Ekkor újra beteg lettem. Egy vírusos fertőzés következményeként, először jobb oldali tüdőgyulladást kaptam. Nem vettem komolyan, dolgoztam tovább. Azt hittem, ez lábon kihordható. Ekkor még az az élmény munkált bennem, amit a pszichoanalízisem során építettem fel magamban: én egészséges vagyok, engem elkerül a betegség, legyőzhetetlen vagyok. Azt gondoltam, a saját, sikeresnek megélt, befejezett analízisem megvéd a betegségekkel szemben, illetve, hogy általa olyan eszközhöz jutottam, ami segít túljutni a testi, lelki bajokon. Abban bíztam, a lélek értése megvéd a bajokkal szemben.

Pedig már akkor gyanakodnom kellett volna, amikor a saját analitikusom hetekig járt orvoshoz testi bajai miatt. Óvatosságra inthetett volna analízisben éveket eltöltött munkatársaim öngyilkossága. Kételyekkel kellett volna élnem akkor, amikor analízisben megöszült kollégák rossz élethelyzetét láttam. Ezek azonban engem, mintegy elvakult hívőt, meg sem rendítettek. Mindenre volt egy magyarázatom: „Kevés ideig járt analízisbe”. „Akkor hagyta abba, az analízist amikor az igazi munka elkezdődhetett volna”. „Rossz analitikust választott”. Gondoltam: „Mindezek rám nem érvényesek”. „Én bezzeg majd másként csinálom”.

Csalódásom a pszichoanalízisben

Az 1993-ban átélt élmények csalódottá tettek. Az antibiotikumok nem hatottak testi betegségreimre. A tüdőgyulladást arcüreg-, majd mellhártyagyulladás követte. Betegségreim ilyen gyors ütemű szaporodását látva az a gondolatom támadt, talán segítségére lehetek testemnek azáltal, hogy analizálni kezdem bajaim esetleges lelki eredetét. Folyamatosan „beírtam magam” saját rendeléseimre. „Analitikus órákat vettem magamtól.” Ennek ellenére, azt éltem át, a helyzet változatlan, egy helyben topogok, a lelkem nem képes segíteni a testemnek. A testem meghalni készül, és ebben nem enged, hogy a lelkem megakadályozza. Olyan érzésem volt, mintha a testem megsértődött volna, és cserben akarja hagyni a lelket. Hiába jöttem rá, hogy az elkezdett reformtáplálkozást a testem nem szereti. A visszatérést a jól bevált korábbihoz (hús, csoki stb.) nem fogadta el kiengesztelő ajándékként. Az sem segített, hogy megértettem, az időközben átélt lakáscsere nem hozta meg a várt örömet. Az sem billentett vissza, hogy beláttam, a feleségem hét év gyes utáni munkába állását mint egy nagy veszteséget éltem meg. Azt is felfedtem, hogy a külső, nem pszichoterápiás munkákat nem szeretem, védtelenné, kiszolgáltatottá tesznek. Mindezek megértésével sem tudtam megállítani az önpusztító folyamatot. Azt éltem át, ebbe most akár bele is halhatok. Elvesztettem a hitemet a sérthetetlenségembe, sebezhetetlenségembe. Több, az általam vezetett terápiában is megtorpantam. Azt tapasztaltam, a pácienseim olyan rétegekhez értek el, ahol én már nem tudom biztonsággal tovább vezetni őket, ahol én már nagyon bizonytalanná váltam. Egyfajta delegálást éreztem felőlük, mely így szólt: „Menj, és dolgozz magadon, hogy velünk is továbbjuthass”.

A csalódással szembe kellett nézmem. Fel kellett adnom azt a hitet, mely azt sugallta, a pszichoanalízis olyan, mint egy védőöltés, megvéd minden testi és lelki bajtól. Le kellett győzőm azt a nárcisztikus érzést, amely arról szólt, már soha többé nem kell segítséget kérnem másoktól, egyedül is boldogulok saját sorsom alakításában. Számot kellett vetnem azzal is, hogy mint pszichoanalitikus-jelöltnek, korlátozottak a segítség, a gyógyítás lehetőségei, továbbá le kellett számolnom a pszichoanalízis mindenhatóságával is.

Váltás a gondolkodásomban

Csalódásomat, sértettségemet azt követően tudtam távolabb engedni magamtól, miután képessé váltam arra, hogy a helyzetemnek egy merőben más oldalát is lássam. Ebben a pácienseim — Menj, és dolgozz magadon — rejtett üzenete, továbbá a terápiás munkámnak az az alapossága segített, hogy az elakadásaimat törekszem mindig végiggondolni, megérteni, ehhez akár külső segítséget is kérve.

Amikor azt tapasztaltam, hogy a pszichoanalitikus kezelésekből olyan elakadásaim vannak, melyeknek okát felfedni képtelen vagyok, sejtettem, amit már korábban is gyanítottam, a pácienseim lelki történéseinek olyan területére érkeztünk, ami bennem is tisztázatlan, bennem is fehér folt. Tudtam, ennek feltárására egyedül képtelen vagyok.

Amit önmagam miatt megtenni még nem voltam képes, a pácienseim, a hatékony munka érdekében szinte kötelező volt. Ezzel a nézőpontváltozással szabad utat adtam önmagamnak ahhoz, hogy felhívjam a pszichoanalitikusomat az analízis folytatását kérve. Mivel ő feltehetőleg érzekelte veszélyeztetettségemet, szinte egy hónapon belül lehetőséget adott (heti egy alkalommal, a krízist tartva a fókuszban) a történetek, élmények analízisére.

A megélés szabadsága

Ez alatt a kilenc hónap alatt, sokszor furcsa, megdöbbentő élményeim, ráismeréseim voltak. Ehhez hasonló megdöbbenéseket Jung önéletrajzi írásaival² ismerkedve éltem át. Igaz, akkor azokat kételkedve olvastam, hitetlenkedve abban hogy ezek egyáltalán lehetségesek.

Az egyik ilyen élményem a gyermekkorom színterén zajlott.

Szüleimnél, gyermekkorom színterén vendégeskedtünk a családommal. Egyik délután feleségemmel és gyermekeimmel a Tiszára mentünk horgászni, amikor a folyó felé vezető úton egyszerre éltem meg a jelen itt és most valóságát és egy hét-kilenc éves korai élményemet, amikor a baráttal, kezünkben a horgászbottal megyünk egymás mellett a Tiszára. Szinte éreztem a testemben a hét-kilenc éves gyermekemet. Láttam a társamat. Igaz, rövid időre, de megéltem az élményt, amely visszaidézte testemben, érzéseimben, hangulatában ezt az emléket. Ez a kettős átélés, a múlt ilyen szintű átjárhatósága, megjelenése, bevallom egyszerre hozta a rémület és a jó érzés kettősségét. A rémületét, hogy ilyeneket

² C. G. Jung 1987. *Emlékek, álmok, gondolatok*. Budapest: Európa.

élek át, hogy korábban sohasem tapasztalt élményeim vannak (főleg az után az eléggé zárt keretek közé kényszerített világ után, amiben ez ideig éltem). Jó érzést okozott, hogy egy ilyen belső szabadságot élek át, hogy a félelmeim ellenére is befogadom azokat, elfogadom, hogy ez is az én részem, hogy a múlt és a jelen így elférnek egymás mellett. Olyan volt ez, mint egy fontos találkozás az eddig kirekesztett belső világom egy részével. Talán ennek a „belső vasfüggönynek a széthúzása” vezetett el ahhoz az élményhármashoz, amit ezt követően írok le.

A „menjek vagy maradjak” élménye

A vírusfertőzéses betegségek során azt éltem át, ebbe bele is halhatok. A testem nem akar élni, a lelkem tehetetlenül áll felette. Minden erőfeszitésem eredménytelen. Úgy gondoltam, a halál ilyen közelsége engem soha még meg nem érintett. Az, hogy ez mennyire nem így van, a következő élményből derült ki számomra. Ez alatt a kilenc hónap alatt egy olyan szabadságban éltem, aminek következményeként a tudattalanom eddig be nem járt területeire kaptam bebocsátást. Az egyik analitikus órán egy zuhanásos élményem volt. Azt éltem át, esem valahonnan lefelé. Ez a zuhanás furcsa, de kellemes volt számomra, amit egy nagy döbbenet követett. Leestem, lezuhantam, odaütöttem a betonhoz. Mély fájdalmat élttem át. Testem fájdalmától mélyebb volt a lelki kín: nem vigyáztak rám. Halni hagytak. Ilyenkor hol vannak azok, akiknek meg kellene védeniük engem ettől a szenvedéstől.

Testem ott feküdt a hideg kövön, fölötte egy árnyék lebegett. Hol közelebb jött, hol eltávolodott. Hol elment, hol visszatért, benne a „menjek vagy maradjak” döntés küzdelmével. Maradhatok-e ott, ahol ilyen fájdalmat kell átélni, ahol ennyire nem vagyok fontos. Testem némán várt, a döntés a lelkem kezében volt. A döntést hosszan tartó vívódás előzte meg. A maradásnak ára van. A sebezhetetlenség, a feltétel nélküli bizalom élménye elveszett.

Ez annak az öt-hat éves gyermekkori élményemnek az újraélése volt, amit az unokatestvéreimmel való játszás során éltem át. Azon versenyeztünk, ki ér fel leghamarabb a lépcsőn a padlásra, és ki jön le leggyorsabban a magtárba. A verseny közben egyik unokatestvérem meglökött és lezuhantam. Két napig feküdtem eszméletlenül. Talán ennyi időre volt szükségem a döntéshez. Nehéz ezt a „hipnogóg”, az „intenzív képzeletet működtető” állapotot megmutatni, leírni, melynek során ezeket az élményeket az analitikus diványon átéltem. Egyszerre voltam belül és kívül, egyszerre éltem át az élményt a testemmel, érzéseimmel és láttam kívülről. Hol az egyik, hol a másik elem kapott nagyobb hangsúlyt.

A második élményem a születésemmel kapcsolatos. Magzati életemben azt hiszem, jó dolgom volt édesanyám hasában. A belső programom szerint egyre közelebb kerültem valami nagy változáshoz. „Tudtam” azt is, még van egy rövid időm, amit kihasználhatok arra is, hogy felkészüljek erre a változásra. Ekkor kezdtek el zaklatni. Én „tudtam”, hogy ennek nincs itt az ideje. Durvák voltak, erőszakosan bántak velem. Azt akartam, hagyják abba. Szerettem volna elbújni. Nem tudtam. Nem értettem, mi történik velem. Fájt, amit tettek. Kényszerítettek arra, hogy menjek előre (szülessék meg). Haragudtam. Megsértődtem. Abbahagytam minden aktivitást. Nem mentem tovább. „Tehettek velem amit akartok, én nem teszek

semmit” érzése volt bennem. Tudtam én, ebbe bele is pusztulhatok. Kezem a testemhez lapult. Az egész testem beszorult. Fojtó, összehúzó állapotban voltam időlen időig. Éreztem, itt fogok elpusztulni, ha nem történik valami. Kezdtém dühös lenni. Az, hogy innen kijussak, (hogy megszülessek) nem csak az én dolgom. Eddig minden olyan jó volt. Hol van ez a jó? Hol van az a jó, akitől mindezt kaptam? Ki az, aki ezt teszi velem, aki hagyja, hogy ezt éljem át? Ekkor még nem döntöttem véglegesen arról, hogy menjek vagy maradjak. Nagy volt a döntés terhe. Tudtam, ha maradok, vége mindennek, ha megyek, akkor is vége mindennek. Valami örökre elveszett. Talán a hosszan tartó kinszenvedésnek akartam véget vetni, amikor apró pingvinszerű mozgásba kezdtem. Éreztem, testem benedvesedik. Lassan, nagyon lassan haladok előre, és kezdek kiszabadulni fogságomból, ebből az időlen idő óta tartó állapotból. Nem tudtam mi vár rám odakint. Ezek után nem voltam túl bizakodó. Valamit, talán a bizalmat örökre elvesztettem.

A harmadik élményem is hasonlóan fontos volt számomra, amit eredetileg öt éves koromban élhettem át.

Egyik éjszaka felébredtem, mert pisilnem kellett. A bili a szoba másik részében, édesapám ágya alatt volt. Letérdeltem és pisiltem. A félhomályban, amikor édesapám ágya felé néztem, azt láttam, valaki ott fekszik mellette. Rosszat sejtve visszaneéztem a mi ágyunkra, ahol édesanyámmal szoktam aludni. Őt nem láttam az ágyunkban. Döbbenet fordítottam a fejemet hol az egyik, hol a másik ágy felé. Rosszul látok — gondoltam. Ugye nem lehet igaz — kérdeztem magamtól. Végül mégis szembesülnöm kellett a ténnyel, a rideg valósággal. Sejtésem beigazolódt. Igen, ez ő. Ez mégiscsak ő. Ez a nő, aki édesapám mellett fekszik, nem más, mint az én anyám. Az én... Testem összeomlott. Vállaim befelé fordultak. Megsemmisültem. Becsaptak, megcsaltak, hazudtak nekem. Az, hogy nappal még megsimogatni sem engedi magát az apámnak, az, hogy én vagyok a legfontosabb, hogy csak engem szeret, az mind-mind egy nagy hazugság. Visszamentem az ágyamba. Befordultam a fal felé, hogy semmit se lássak. Tudtam, erről a nagy fájdalomról soha senkinek nem beszélek. (Végül is harminc évig ez sikerült is, azért az sem olyan rossz teljesítmény.) Talán még azon az éjszakán elfelejtettem az élményt. A csalódást, a nem bizást magammal hurcoltam huszonöt-harminc évig. Ez mindig jelen volt velem az emberi kapcsolataimban.

Az első fiam, Máté születése és az azt követően átélt kapcsolatunk voltak azok, amelyek enyhítettek ezen a nagyon szorító és kirekesztő érzésen, azon, hogy a valakihez való tartozás előbb-utóbb csalódással végződik.

Rekonstrukció

Ferenczi értelmezés-értékű gondolatai

Amikor Ferenczi cikkének olvasása közben a pszichoanalízisben megélt csalódás megírásának gondolata fogalmazódott meg bennem, nem voltam azzal tisztában, hogy mi is történik velem. Nem vettem észre, hogy Ferenczi két gondolata, mint értelmezések hatottak rám. Nem realizáltam, hogy a cikk megírása, a csalódás megfogalmazása saját analízisem folytatása lett. Az írás kezdetén még nem tudtam összefüggésbe hozni azt a meg-

állapítást; „nem tudom, az én történetem ennek a cikknek a kapcsán hol is kezdődik, csupán azt tudom, hogy a pszichoanalízisben megélt csalódásom mikor kezdődött”. Ma már tudom, hogy a pszichoanalízisben, pszichoanalitikusban való csalódásom áttétel, mely alapvetően a korábban leírt csalódásokat volt hivatott lenyomatként őrizni.

A saját analízisem folytatódása azért is fontos számomra, mert a kilenc hónap alatt az érintettségem mélylélektani részét azt hiszem, sikerült elég alaposan körbejárni, míg a kiváltó események megismerésével kapcsolatosan az volt az élményem, az eszemmel megértettem, felfogtam, mi történt, de az érzéseimben, a testemben nem történt meg az ezzel kapcsolatos átbillenés. Ezt segítette Ferenczi két gondolata. Azt, hogy ez hogyan is történt, mi az, ami elért hozzám, talán úgy érthető meg a legjobban, ha megismerjük ezeket a részleteket a könyvből. Az egyik gondolat³ a pszichoanalitikus elkötelezettségéről szól: „az orvos, aki az analízist könyvből tanulta, de önmagát nem vetette mélyreható lélekelemzés alá, vagy éppen a betegeknel sem szerzett felőle tapasztalatot, sohasem lehet az analízis helyességéről meggyőződve. Kisebb-nagyobb fokú, olykor a meggyőződéssel határos bizalma lehet iránta, e mögött azonban mindig ott lappang az elnyomott kétség”.

Ez a részlet azt a kérdést vetette fel bennem: kibem is csalódtam? A csalódásom miről is szól? A részlet kapcsolódott továbbá a kliensek delegálásához, amely arra szólított fel, ismerjem meg önmagam, lépjek túl a saját elakadásaimon, hogy a pácienseknek segíteni tudjak az övék megismerésében, feldolgozásában.

Ferenczi második gondolata a trauma hatására átélt regresszióról szól:⁴ „a betegek azt szerették volna, ha gyermek módjára dédelgetnék, ápolnák és sajnálnák őket. Ez esetben az önszeretés gyermeki stádiumába való visszaesésről lehet beszélni”.

Amikor ezt a részt elolvastam, szinte azonnal el is felejtettem. Hatott rám, de nem tudtam felfogni. Többször kellett újra olvasnom és csak azt követően tudtam továbblépni. A gondolat továbbra is velem maradt és valahol a mélyben folytatta ténykedését. Az újra és újra olvasás során azt éltem át, valami eltalált, megérintett, jó érzésekkel szinte szétterült a testemben.

Krízisregresszió

Ennek a cikknek a kapcsán kezdtem el azon gondolkodni, hogyan is indult az én csalódásom története.

Amikor beteg lettem, hetekig nem vettem róla tudomást. Feleségem, szüleim unszolására végre rászántam magam, hogy felkeressek egy belgyógyászt. A kolléga miután megvizsgált, kikérdezett a tünetekről, és megtudta, hogy az állapotom hetek alatt alakult ki, azt mondta: „Igen, ez az a vírus lesz, amibe az előző napokban halt bele két, veled egykorú. Komolyan kell venni.” Ez elég volt ahhoz, hogy megrémülve egy hétig odahaza maradjak. Ez a két mondat mélyen megérintett és elindított bennem egy változást. Akinek eddig éreztem magam: sebezhetetlen, erős, mindent kibíró, minden nehézséggel megbirkó-

³ A részlet az „Ideges tünetek, keletkezése és eltűnése a pszichoanalízis folyamán” című fejezetből való.

⁴ A részlet a „Háborús neurózisok pszichoanalízise” című fejezetből való.

zó, egyszerre távolra került és helyébe lépett a beteg, a veszélyben lévő kiszolgáltatott én állapotom. A belső irányítóm teljesen elvesztette működőképességét. Egy helyben, a se előre se hátra állapotában voltam. Elvesztettem minden olyan kapaszkodót, ami kivezethetett volna ebből a kétségbeesett állapotból. Egy verembe estem, a regressziós verem állapotába kerültem, nem látva onnan semmi kiutat. Ami legjobban jellemezte ezt a helyzetet: eltűntek az érzéseim, indulataim és csupán a kétségbeesésem maradt meg. A regressziós verembe talán az által kerültem, hogy a csalódásaim miatti érzéseim a mélybe tolódtak, pedig okom lett volna haragudni az analitikusomra, aki nem védett meg a „visszaeséstől”, a szüleimre, akikkel már átéltem ezt az élményt, a feleségemre, aki nem segít nekem ebből hamar kijutni. Úgy éreztem, a dühömet nem mutathatom ki, mert elveszíttem az esélyét annak, hogy segítséget kapok. Segítséget kérni nem volt szabad attól, akire haragszom. Ezzel a logikai csapdával maradtam egyedül a regressziós veremben. A krízis irodalma után kutatva leltem rá saját krízisemre. Az elkezdett munka tovább folytatódhatott. A kezdeti ellenállásban azt éltem meg, szabad utat csak arra kapok, hogy egy látszólag érzelmileg távolabbi eseménnyel foglalkozzam, a pszichoanalízisben való csalódással. Most azt látom, ebben az a védelem fejeződik ki, amivel az ép énem a csalódásoktól akart megvédeni. Mintha azt mondta volna: Ezzel dolgozhatsz, ezzel jól boldogulsz, ez sikerélményt ígér. Szinte lépésről lépésre engedett tovább. Úgy bánt velem (úgy bántam magammal), mint egy „elég jó anya”, aki ismeri gyermeke teherbírását, érzékenységét. Miután megismerhettem, átélhettem a pszichoanalízisbe való csalódásomat, továbbléphettem, hogy felfedjem a folyamatot. A következő lépés a pszichoanalitikusomban való csalódás élménye volt. „ő sem védett meg a betegségtől”-érzés. (Ezt az élményt sem éltem meg korábban.) Ezt követte a felnőttvilágban való csatlakozás. A felnőttvilág számomra az újrakezdés élményéhez kapcsolódott. A felnőtt tud vigyázni magára. Ha felnőtt leszek, én is tudok. Mivel nem tudtam, önmagamban is csalódnom kellett, abban a hitben, hogy vigyázni tudok önmagamra, hogy a gyermekkori beteges világból egy egészséges felnőttvilágba kerülök, aminek a biztosítéka, hogy ez így marad, abból a biztonságból származott volna, amit az analízisemben teremtettem meg, építettem fel. Ezen a láncolaton keresztül jutottam el az ősi sebig, a szüleimben, és főleg édesanyámban való csalódásig. Ferenczi értelmezése kapcsán ebben a sorban összekapcsolódott a gyermek vágya a szeretetre, kényeztetésre és az ambivalenciája a szeretni vagy büntetni érzésre, a felnőtt korban átélt hasonló érzéssel. Így esetemben az ősi élményfeldolgozás felől jutottam el az indulatátétel feldolgozásáig olyannyira, hogy amit addig oly hosszasan halogattam, hogy pszichoanalitikus jelöltből pszichoanalitikus legyek, ennek a felismerésnek hatására tudtam meglépni. Vállalni tudtam a közösséget az addig tudattalanul elutasított pszichoanalitikussal (az anyával), aki nem védett meg, aki miatt a csalódást átéltem.

Az ambivalencia feloldása

A cikk megírásának gondolata, úgy érzem, azt a kettősséget hordozza, amely ebben a leírt problematikában benne foglaltatik. Lehetőséget kínált a probléma elfedésére, azaz annak végiggondolására, színes, érdekes kifejtésére, amit az analízisben átélt élményem

megírása jelenthetett volna. Ugyanakkor megkímélte a probléma kreatív továbbvitelét is. Ez a cikk része lett saját analízisemnek, mely által sikerült újabb részt megérteni önmagamból, újabb tudattalan „őserdőt” birtokba venni, így ez a cikk már megtette a dolgát, ami miatt mégis közreadom, az a remény, hogy mások számára is gondolatébresztő, élménymegosztó lehet.

Karl Raimund Popper: A racionalizmus védelme · Rába György: A rontás · Eckhart mester: Mondhatatlan dolgokról; Ezt mondja Dániel próféta · André András, Böröndi Lajos, Ferencz Győző, Forrai Eszter, Horváth

1996
6

Elemér, Parancs János, Pék Pál, Pintér Lajos versei · Mándy Stefánia és Tarzan Zéro prózája · A történelem kellős közepén – Beszélgetés Vörös Jenő költővel · Rochlitz Kyra: Orpheus nyomában (A teljesség felé: Salve Regina)
